

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
KULTUURITEADUSTE INSTITUUT
KIRJANDUSE JA TEATRITADUSE OSAKOND

Hebo Rahman

**MAARJA KANGRO „KLAASLAPS“ SIMONE DE BEAUVOIRI
EKSISTENTSIALISTLIKU FILOSOOFIA TAUSTAL**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: dotsent Leena Kurvet-Käosaar

Tartu 2020

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Eksistentsialism.....	5
1.1. Eksistentsialism kui mõttevool.....	5
1.2. Eksistentsialism ja kirjandus	7
1.2.1. Eksistentsialistlik teos	8
2. Simone de Beauvoir	10
2.1. Iseseisev mõtleja või Sartre'i filosoofiline ämmaemand?.....	10
2.2. Beauvoir ja feminism	11
2.3. Que Peut la Littérature?.....	12
2.4. Beauvoiri filosoofia	13
2.4.1. Vabadus ja Teine.....	13
2.4.2. Valikud ja emadus.....	15
3. Analüüs	18
3.1. „Klaaslapse“ paigutamine	18
3.1.1. „Klaaslaps“ kui eksistentsialistlik teos.....	19
3.2. Emaduse eksistentsiaalne mõõde	21
3.2.1. Milleks paljunemine?.....	21
3.2.2. Laps kui subjekt	23
3.2.3. Elu olemus ja väärtus	24
3.2.4. Subjektist objektiks	25
3.2.5. Vabadus Teise kaudu	27
3.3. Mida siis kirjandus teha võib?.....	28
Kokkuvõte	29
Kirjandus	30
Maarja Kangro's <i>Klaaslaps</i> in Simone de Beauvoir's Existentialist Perspective Summary	32

Sissejuhatus

„Ükski naine ei tohiks niimoodi mõelda.“ – selliste sõnadega tagastas mu naaber Maarja Kangro „Klaaslapse“, mille talle õhinas laenanud olin. See kindlasti ei olnud esimene kord, kui tajusin inimeste kommet naistele ette kirjutada, kuidas ja mida nad mõelda võivad, aga konkreetne sündmus on mulle eriti eredalt meelde jäänud, kuna see tõstas mulle kõige filosoofilisema küsimuse – miks?

Simone de Beauvoir (1908-1986) teadis, miks inimesed niiviisi käituvad. Tema „Teine sugupool“ on siia maani paljudele noortele feministliku ärkamise aluseks¹, raamat annab neile sõnad, millega kirjeldada ümbritsevas maailmas toimuvat. Beauvoir seob oma mõtted naiste olukorrast tihedalt ka filosoofia ja kirjandusega, mis mind tema puhul eriti köidab. Tema kaudu tutvusin ka lähemalt eksistentsialismi ja filosoofiaga laiemalt.

Kui esimest korda „Klaaslast“ lugedes vaimustas mind autori ausus, siis järgmistel kordadel hakkasin märkama ka Maarja Kangro filosoofilisust, mis sarnaneb just eksistentsialistlikule mõttelaadile ja kõlab eriti kokku Simone de Beauvoiri ideedega. Tunnetuslikust ühisosast Beauvoiri ja Kangro vahel sündis ka selle uurimuse keskne küsimus: millised Simone de Beauvoiri filosoofilised ideed „Klaaslapses“ peegelduvad?

Töö olen jaotanud kolmeks osaks. Esimeses neist annan põgusa ülevaate eksistentsialismist kui mõttevoolust. Teises osas kirjutan täpsemalt Simone de Beauvoirst, tema filosoofilistest seisukohtadest, kohast feministlikus diskursuses ja mõtetest kirjanduse kohta, toetudes suuresti Toril Moi, Christine Daigle'i ja Christie McDonaldi uurimustele. Töö kolmandas osas analüüsin Maarja Kangro romaani „Klaaslaps“, kõrvutades selle keskseid probleeme Beauvoiri ideedega teostest „Teine sugupool“ ja „Ambivalentsuse eetika“. Lisaks uurin, kuidas autorid on just autobiograafilist kirjandust kasutanud filosoofiliste ideede väljendamiseks.

Pühendan töö mõistele **ambiguïté** – ebaselgusele, täpselt määramatusele, ambivalentsusele. Mõiste on kesksel kohal Beauvoiri filosoofias, aga kannab laiemalt edasi nii tema kui Kangro suhtumist kirjandusse ja ellu. Mõlemalt autorilt leiab teoseid,

---

¹ See on subjektiivne tähelepanek.

mida ei saa selgelt paigutada ühte või teisse kategooriasse või žanri. Ka see uurimus on kirjutatud, hoides mees nii kirjanduslikku, filosoofilist kui ka feministlikku vaimu.

Varasemalt on Beauvoiri teostest just „Teist sugupoolt“ teoreetilise allikana kasutatud mitmetes üliõpilastöodes – kirjanduse erialal näiteks Piret Põldveri magistritöös „Naine ja armastus Mehis Heinsaare loomingus“ ja Elisabeth Kungla bakalaureusetöös „Naise kujutamine V. Nabokovi „Lolitas“, G. Helbemäe „Ohvrilaevas“ ja J. Fowlesi „Liblikapüüdjas““. Maarja Kangrost üliõpilastöid kirjutatud ei ole, küll aga on ilmunud mitmeid arvustusi ja artikleid tema teoste kohta. „Klaaslastest“ on autobiograafilises kontekstis kirjutanud Raili Marling².

Mu naaber on vahepealsete aastate jooksul meelt muutnud, sain hiljuti temaga vesteldes teada. Loodan, et ka see uurimus tekitab eelkõige muutust – iga naistest ja naiste kogemusest kirjutamine on samm edasi võrdsema maailma poole. Niisamuti väärib eesti kirjandus võrdset kohta maailmakirjanduse areenil. Sellele aitab kaasa meie kirjanduse analüüsimine maailma suurte mõttevoolude kontekstis.

Täna oma juhendajat Leena Kurvet-Käosaart konstruktiivse koostöö eest ning head sõpra ja kirjanduslikku kaasvõitlejat Saara Lotta Linnot, kes mu kontekstivälised feministlik-filosoofilised monoloogid alati viisakalt ära kuulas ning ikka ja jälle head nõu andis.

---

² Vt **Marling, Raili 2017**. Autoteooria võimalused teooria ja omaeluloolisuse vahel. – Keel ja Kirjandus, LX (8-9), 684–700.

1. Eksistentsialism

1.1. Eksistentsialism kui mõttevool

Eksistentsi üle juurdlemine on ilmselt sama vana kui abstraktne mõtlemisvõime. Samuti võiks eksistentsiaalseks mõtlejaks kutsuda igäüht, kes on vaevunud olemise üle mõtisklema. Ometi on olemas ka üsna konkreetne mõttevool, mida tunneme eksistentsialismina, kuid mille algus- ja lõpupunkti ning kohati ka sisu polegi nii lihtne määratleda.

Kõigepealt tuleb eristada **filosoofilist eksistentsialismi**, mõtteteaduse suunda, mille ilminguid võib kohata juba 19. sajandi filosoofide töödes, ning sellest välja kasvanud **kultuurilist eksistentsialismi**, mis on selgelt 20. sajandi keskpaiga fenomen. (The Bloomsbury 2011: 2)

Küllap tulebki eksistentsialismi peale mõeldes esimesena pähe

„... pilt noorest mehest või naisest kandmas musta rullkaelusega džemprit, suitsetamas sigaretti ja lugemas „Olemist ja eimiskit“ kuulsas „eksistentsialismi peakorteris“ Cafe de Flore'i kohvikus St Germaini puiesteel ..“ (The Bloomsbury 2011: 2).

Eksistentsialism oli esimene filosoofiline mõttevool, mis jõudis massidesse. Seda üsna lihtsal põhjusel – see on väga praktiline. Eksistentsialism pakub maailmas, kus Jumal on paratamatult surnud, viise, kuidas siiski elada, kuidas endale ise tähendust ja moraali luua. Peale selle ei tasu unustada, et kultuuriline eksistentsialism oli samavõrra ka kirjandusvool. Kuulsad eksistentsialistid Jean-Paul Sartre, Albert Camus, Simone de Beauvoir, Maurice Merleau-Ponty, Martin Heidegger olid kõik ka kirjanikud. Nende jaoks oli kirjandus teadlik viis oma ideede levitamiseks. Mis Sartre'isse, Camus'sse ja Beauvoiri puutub, siis tuleb ära märkida ka nende tähtsus avalikus elus. Nad olid tõelised oma aja kuulsused – sõnakad, ekstravagantsed, skandaalsed. Siiamaani ei saa neist rääkides üle ega ümber nende isiklikust elust – meeletutest pidudest, Beauvoiri ja Sartre'i vabameelsest suhtest, Camus' naistelembusest, kuni poolmüütilise looni Sartre'i õnnetust meskaliiniüledoosist, mille tõttu mitmeid päevi kõikjal krabisid nägi. (Beauvoir 1988:

210) Kuid mida iganes need kolm ka ei teinud, kõik see kandis ühtset eesmärki – praktiseerida oma filosoofiat, elada eksistentsialistlikust mõttest kantud elu.

Kuid mis see eksistentsialistlik mõte täpsemalt on? „The Bloomsbury Companion to Existentialism“ (2011: 3–4) toob välja põhilised teemad, millega eksistentsialistlikud filosoofid tegelevad:

1. inimkogemuse ja elu uurimine
2. vabadus
3. surm, ajalikkus, surelikkus
4. indiviidi „meeleolud“, nt äng, iiveldus, igavus
5. autentsuse ja vastutuse olulisuse rõhutamine, nende vastandite taunimine
6. individuaalsuse tähtsustamine
7. igasuguse välise ettemääratud moraali, sh Jumala (või Jumala moraalikehtestaja rolli), eitamine
8. huvi fenomenoloogia ja transtsendentsiaalse argumentatsiooni vastu.

Sellise määratluse järgi võiks muidugi eksistentsialistideks pidada päris suurt hulka filosoofe ja ka mitmeid kirjanikke, näiteks Dostojevskit või Kafkat. Samas ka paljud mõtlejad, keda traditsiooniliselt eksistentsialistideks peetakse, näiteks Heidegger või Camus, keeldusid ise sellisest määratlusest. Samuti ei leia mõistet „eksistentsialism“ selle mõttevoolu ühest alustekstist, Jean-Paul Sartre'i 1943. aastal ilmunud teosest „Olemine ja eimiski“, mille alapealkirjaks on „fenomenoloogiline uurimus ontoloogiast“. Mõiste pakkus alles samal aastal välja Gabriel Marcel. (The Bloomsbury 2011: 5)

Modernse eksistentsialistliku mõtte märke võib leida juba Friedrich Wilhelm Joseph Schellingi hilistest, hegellikku idealismi kritiseerivatest töödest. Tema loengutest osa võtnud Taani filosoof Søren Kierkegaardi peetakse tihtipeale ka esimeseks eksistentsialistlikuks filosoofiks. (The Bloomsbury 2011: 5) Sama tiitlit on omistatud ka Friedrich Nietzschele, kes esimesena mainis mõistet „eksistentsifilosoofia“. (Samas, Schnädelbach 1984: 157 kaudu). Siiski võiks nii Kierkegaardi kui ka Nietzsche pidada pigem eksistentsialistide vahetuteks eelkäijateks.

Tänaseks on eksistentsialism nii kultuurilise nähtuse kui ka mõttevooluna jäänud minevikku, kuid selle mõttesuuna ideed ei ole kuhugi kadunud. Individuaalsus ja vabadus

defineerivad kindlasti meie praegust olevikku. Samuti lähtuvad mitmed tänapäeva filosoofid ja teiste valdkondade uurijad otseselt eksistentsialistlikust diskursusest. Näiteks kasutas tehisintellekti teemaga tegelenud filosoof Hubert Dreyfus oma teooria loomisel Heideggeri töödes ilmnevat eksistentsialistlikku ideed, mille järgi ei saa inimeste ja tähenduste maailma võtta kui loogiliselt struktureeritud süsteemi, vaid selle kujundab inimese kehaline ja meeleline kogemus. Kuniks inimese kogemusest pole lõpuni aru saadud, pole võimalik ka täiusliku tehisintellekti loomine. (Crowell 2017)

Inimkogemuse uurimine veel käib, seega püsib ka eksistentsialismi relevantsus. Eksistentsialistlikku mõtet ja elutunnetust, küll muidugi tänapäevases vormis, leiab kultuurist ja ühiskonnast siamaani, nagu töö analüüsis osas näitan. Ja ehk läheb tänapäeva inimesel praegusel kriiside ajastul eksistentsialismi ontoloogilist tahku iseäranis tarvis.

1.2. Eksistentsialism ja kirjandus

Alates sellest, kui Platon kuulutas tüli luule ja filosoofia vahel, on kirjanduse ja filosoofia suhted olnud keerulised. See aga muutus samal ajal, kui eksistentsialistlik mõte pead hakkas tõstma. Juba eksistentsialismi eelkäijate mõningad teosed, näiteks Kierkegaardi „Võrgutaja päevaraamat“ või Nietzsche „Nõnda kõneles Zarathustra“, on rohkem ilukirjanduslikud kui filosoofilised. Martin Heidegger kuulutas poeedi filosoofiga võrdväärseks. Dostojevski, Tolstoi ja Kafka mõjutasid eksistentsialiste samavõrra kui Hegel ja Husserl. (The Bloomsbury 2011: 138)

Sartre'i, Camus' ja Beauvoiri puhul on ilukirjanduslikud teosed nende filosoofilistest ideedest juba lahutamatud. Nad lausa taotlesid ebaselgust – piirid filosoofia, kirjanduse ja elu vahel olid nende jaoks täiesti hägusad. Kui Heidegger tegeles luulega, siis Sartre, Camus ja Beauvoir kirjutasid draamat ja proosat. Kirjanduse subjektiivsuses nägid nad võimalust nihutada oma mõte viimase piirini ja uurida reaalselt inimkogemust. (The Bloomsbury 2011: 139)

Osati kolme mainitud kirjanik-filosoofi teoste põhjal, aga kindlasti ka suurema kultuurilise liikumise tulemusel, kujunes välja tüüp teoseid, mida võib kirjeldada kui eksistentsialistlikke.

1962. aastal, kui seesuguseid teoseid oli kirjutatud juba paarkümmend aastat, tõi Ameerika kirjandusteadlane Ihab Hassan oma artiklis „The Existential Novel“ välja neile iseloomulikud jooned.

1.2.1. Eksistentsialistlik teos

Hassan kirjutab, et eksistentsialistlikule teosele on omased iseäralik fiktsionaalne maailm, kangelane ja väljenduslaad. (Hassan 1962: 795).

Eksistentsialistliku teose fiktsionaalses maailmas puuduvad moraal, traditsioonid ja uskumused (Hassan 1962: 795). Tõdesid pole, valitseb „organiseeritud kaos“, nagu Hassan seda nimetab. Kui inimene endale mingisuguse moraali või väärtused loob, on need ülejäänud maailmast isoleeritud. (Samas: 756)

Kangelase funktsioon on luua tähendusteta maailmas tähendust, eimiskist olemist (Hassan 1962: 756). Sageli on ta anti-kangelane – „kloun, lollpea, vastik, jälk inimene, kriminaal või ohver“ (samas: 756). Identiteet on eksistentsiaalse kangelase jaoks keskne probleem – ta küsib endalt, kes ta on, kuidas tuleks olla ja olemist jätkata. Siit aga koorub kangelase jaoks välja vastuolu – ta saab vaba olla ainult maailmas, kus pole väärtusi ega tähendusi, samas oma identiteedi loomiseks tuleb tal teha valikuid ning sellega kaasnevalt väärtused ja tähendused luua, need aga jällegi ei oma maailmas mingit tähtsust. (Samas)

See on hetk, mil kangelane tajub absurdi. Hassan nimetab absurdi tajumist ka irooniliseks katarsiseks. Iroonia on eksistentsiaalsete teoste puhul läbiv, teosed pole läbinisti traagilised ega koomilised, pigem täis groteski ja vastuolusid. Hassan kirjeldab, et eksistentsialistliku teose meeolelu kannab edasi dostojevskilikku nihilismi ning sarnaneb kõige rohkem ehk hirmuunenäole, kus esineb nii sügavaimat õudu kui ka pahatahtlikku naeru. (Hassan 1962: 757)

1962. aastal sai Ihab Hassan rääkida oma kaasaegsest kirjandusest. Artikli lõpus jõuab ta järeldusele, et eksistentsialistlik kirjandusvool tõi kirjandusse täiesti uue tähenduste ja olemise viisi kujutamise. Ta avaldas ka veendumust, et see uus mõte omab tulevikus veel suuremat tähendust. (Hassan 1962: 797)

Hassanil oli õigus. Eksistentsialism pööras arusaama maailmast mitmes valdkonnas täiesti pea peale. Järgmises peatükis tuleb lähemalt juttu Simone de Beauvoirist, kellel õnnestus lisaks filosoofiale ja kirjandusele inimeste arusaamu muuta ka hoopis teistsuguses kategoorias – naiseks olemise osas.

2. Simone de Beauvoir

2.1. Iseseisev mõtleja või Sartre'i filosoofiline ämmaemand?

Simone de Beauvoiri teekond selleni, kellena me teda täna teame, ei olnud sugugi sirgjooneline. Sündinud jõukasse prantsuse perekonda, oli tal ühena esimestest naistest võimalus saada meestega võrdväärne haridus. (Moi 1994: 1) Beauvoir õppis filosoofiat ja õpingute käigus kohtus ta ka oma eluaegse mõttekaaslase ja partneri Jean-Paul Sartre'iga. Tihti räägitakse tähendusrikast lugu eksamist, mille mõlemad õpingute lõpus sooritasid, ja kus Sartre sai kõige parema tulemuse, Beauvoir jäi aga teiseks. Kuid on teada ka, et Beauvoir sooritas eksamit esimest korda, Sartre aga teist korda. (Bergoffen, Burke 2020)

Ometi filosoofina Beauvoir oma eluajal tuntuks ei saanud. Ta osales küll aktiivelt Pariisi intellektuaalses elus, kirjutas esseesid, memuaare, reisikirju, ajaleheartikleid, romaane, isegi ühe näidendi. 1954. aastal sai ta oma romaani „Mandariinid“ eest maineka Prix Goncourt'i kirjandusauhinna. Beauvoir ütles ise, et pigemini on Sartre filosoof, tema aga kirjanik. Ka nimetas ta end vaid „Sartre'i filosoofilise eetika ämmaemandaks“. (Bergoffen, Burke 2020)

Ja pikaks ajaks jäigi ta Sartre'i varju. Hilisemad mõtlejad, kes on soovinud Beauvoiri iseseisva filosoofina tunnustada, püüavad tema ideesid Sartre'i omadest lahti harutada. Küsimuse alla on isegi seatud Sartre'i ideede originaalsus: mõne arvamuse kohaselt on Sartre'i „Olemine ja eimiski“ selgelt Beauvoiri romaani „L'Invitée“ mõtetest läbi imbunud. Kes keda lõpuks mõjutab, on inimeste puhul, kes üksteise töösid järjepidevalt lugesid ja kommenteerisid, väga raske selgeks teha. Nagu igal filosoofil, oli Beauvoiril veel palju mõjutajaid: Leibniz, Hegel, Husserl, Heidegger, Marx, Descartes, kui vaid mõned neist nimetada. (Bergoffen, Burke 2020)

Küllap võime jätta Beauvoirile õiguse end filosoofiks mitte nimetada, kuigi tänapäeval pole enam kellelgi kahtlust, et seda ta just oli. See, mida mõistame filosoofia all, on Beauvoiri ajast alates päris palju muutunud. Ja lõppude lõpuks oli tema alles see, kes tõi filosoofiasse täiesti uue teema – sooküsimuse.

2.2. Beauvoir ja feminism

Olen kuulnud Simone de Beauvouri nimetatavat feminismi emaks, mis on omamoodi kummaline ja naljakas, arvestades asjaolu, et Beauvoir keeldus emadusest ja igasugustest emalikest metafooridest tema loomingule (Suleiman 1989: 43). Tema kuulsaim teos „Teine sugupool“ ei sünnitanud ega loonud feminismi, küll aga andis sellele tõuke hoopis uues suunas. Teine maailmasõda oli hiljuti lõppenud, kui Beauvoir 1946. aastal teost kirjutama hakkas. (Moi 1994: 149) Sõjajärgselt arutleti avalikus diskursuses sellistel teemadel nagu kolonialism, rassism või antisemitism, naisküsimus jäi aga tagaplaanile. Poliitilisel tasandil rõhutati perekonna tähtsust ja naise rolli emana. Siiski tunnustati ka naiste olulisust vastupanuliikumises, osati mistõttu said Prantsusmaa naised 1944. aastal valimisõiguse. (Rowbotham 2009: xiv–xv)

Beauvouri-aegsetel naisintellektuaalidel oli raske ennast sellises olukorras kuhugi paigutada. Uskudes, et tänu võrdsele haridusele neid ka võrdselt koheldakse, oli neil raske tunnustada, et naiseks olemine neisse suhtumist siiski mõjutab. (Moi 1994: 2). „Ma ei mõelnud endast kui naisest, ma olin mina,“ (Beauvoir 1988: 62) kirjutab Beauvoir 23-aastase enda kohta. Kuid ajapikku ta mõistis, et ühiskonnas, kus domineerivad mehed, on haritud naine olla siiski midagi muud, kui olla haritud mees.

„Tundsin sõrmeotstes vajadust kirjutamise järele, sõnade maitset oma kurgus, aga ei teadnud, kuidas alustada või mida üldse kirjutada“ (Beauvoir 1987: 103). Nõnda kirjeldab Beauvoir, mida ta vahetult enne „Teise sugupoole“ kirjutama hakkamist tundis. Ta sai aru, et ta tahab kirjutada endast, võttes arvesse just seda, et ta on naine. (Moi 1994: 149) Ja nagu me teame, sai naiseks olemine peale teose ilmumist hoopis uue tähenduse.

„Teine sugupool“ tuli välja 1949. aastal ja sai kohe väga suure tähelepanu osaliseks. Esimesel nädal müüdi 22 000 eksemplari. (Rowbotham 2009: xvii) Konservatiivsed jõud süüdistasid autorit seksuaalses kõlvatuses. Albert Camus avaldas arvamust, et prantsuse meest kujutatakse teoses naeruväärsena. (Samas: xiv) Kuid leidis ka teist laadi lugejaid, neid, kes mõistsid, et seesugune reaktsioon tulenebki sellest sügavale inimkonda juurdunud ebavõrdsusest, mida Beauvoir kirjeldab. Patriarhaat oli pandud proovile. Sündis teise laine feminism, liikumine, mis enam ei piirdunud poliitiliste õiguste

nõudmisega, vaid tõstis esiplaanile inimeste isikliku elu, muutis selle poliitiliseks. (Bergoffen, Burke 2020)

Kuid Beauvoir keeldus esialgu oma teost feministlikuks nimetamast. Tema ajal tunti feminismi sellisena, nagu see oli olnud esimese laine ajal. Beauvoir ja tema kaasaegsed ei soovinud, et neid sellega seostataks. (Rowbotham 2009: xv) Alles 1972. aastal antud intervjuus ütles ta enda kohta esimest korda, et on feminist. (Bergoffen, Burke 2020)

“Ma olen rääkinud naistest, aga olen rääkinud ka paljudest muudest asjadest. Seetõttu eelistaksin, et mu tööde ja kirjutiste fookus ei oleks täielikult limiteeritud ... naisküsimumusega.“ (Wenzel 1986: 6) – nõnda ütleb Beauvoir oma elu lõpus antud intervjuus. Niiviisi tuleks käsitleda ka „Teist sugupoolt“. Kuna tegemist on teedrajava teosega feminismi ajaloos, on vahepeal kiputud unustama selle esmane eesmärk. „Teine sugupool“ on ka filosoofiline teos. Ja seda üks vähestest, mille Beauvoir kirjutas: nagu ka paljud teised eksistentsialistid, leidis ta, et oma filosoofilisi ideid on parem avada hoopis kirjanduses.

2.3. Que Peut la Littérature?

Mida kirjandus võib teha? Mis vägi on kirjandusel? Seda küsib Beauvoir oma 1966. aastal avaldatud mõtiskluses, millest kirjutab Toril Moi oma artiklis „What Can Literature Do? Simone de Beauvoir as a Literary Theorist“. Moi tõdeb, et Beauvoiri mõtted kirjandusest on tema feministlike ja filosoofiliste mõtete varju jäänud, eelkõige sobimatuse tõttu poststrukturealistlike vaadetega kirjandusele. (Moi 2009: 189)

Beauvoir defineerib kirjandust kui „inimeste poolt inimeste jaoks sooritatud tegevust, eesmärgiga paljastada maailm nende jaoks, ja see paljastamine on filosoofiline akt“ (Beauvoir 1966: 73). See mõte on otseselt mõjutatud Heideggeri kunstiteooriast, aga kui Heideggeri mõte on üsna metafüüsiline – et kunstiteos paljastab olemise essentsi ja tõe – siis Beauvoiri idee on pragmaatilisem: kirjutamine paljastab maailma tõesid väga konkreetsest vaatenurgast. Kirjanduse funktsiooni neid tõesid lugejale edastada rõhutab Beauvoir eriliselt. (Moi 2009: 191)

Maailm ja reaalsus on miski, mida üks inimene ei saa korruga tajuda. Beauvoiri meelest on üksindus inimese põhiline seisund, kirjandus aga aitab seda üksindust leevendada ja inimestel üksteisega kontakti luua, seega muudab see maailma üksikisikule kättesaadavamaks. (Moi 2009: 193) „Näha maailma teise inimese silme läbi, samal ajal iseendaks jäädes: see on kirjanduse ime“ (samas: 194), võtab Moi Beauvoiri mõtte kokku.

Äng, üksildus ja surm – need on teemad, millest rääkides on võimalik kirjandusel inimest tema üksiolemises aidata. Samuti rõhutab Beauvoir, et kirjanduses peaksid olema esindatud ka naiste ja vähemuste hääled, selleks et lugejad saaksid aimu mitmesugustest erinevatest maailmadest. (Moi 2009: 193, 195). Seega omistab Beauvoir kirjandusele tugeva sotsiaalse tähenduse.

Kirjandus pole Beauvoiri jaoks ainult filosoofiliste probleemide, vaid ka eetiliste, poliitiliste ja sotsiaalsete teemade lahkamise vahend. Et jõuda tema mõtte sügavamate kihtideni, tuleb võtta Beauvoiri kirjanduslikku loomingut filosoofilisega võrdväärselt. Järgnevalt uuringi, kuidas kirjandus on dialoogis tema ideedega vabadusest, vägivallast, eetikast, Teisest, emadusest ja muustki.

2.4. Beauvoiri filosoofia

2.4.1. Vabadus ja Teine

Jean-Paul Sartre lõpetab „Olemise ja eimiski“ lubadusega kirjutada järgmisena raamat eetikast. Ometi ei juhtunud seda kunagi. Ühe põhjusena pakub Alain Renaud oma raamatus „Sartre, le dernier philosophe“ lihtsa põhjuse: Simone de Beauvoir oli selle juba ära kirjutanud. (Viidatud Daigle 2006: 121 kaudu) 1947. ilmunud essees „Pour une morale de l'ambiguïté“ – „Ambivalentsuse eetika“ või „Ebamäärasuse eetika“ – tundub Beauvoir olevat loonud eetika „Olemise ja eimiski“ ideede põhjal.

Beauvoiri põhiideeks „Ambivalentsuse eetikas“ on, et inimene peab tunnistama endale olemise fundamentaalset ambivalentsust. (Beauvoir 1948: 9) Ta toetub Sartre'i ideele, et eksistents on olemise puudus, eimiski, kuid see eimiski on ühteaeu ainus teadmine, mis inimesel iseenesest on. Olemise puudus loob eksistentsi, inimese subjektsuse. (Samas: 10) Kuid kui inimene teadvustab end subjektina objektide maailmas, siis tegelikult jagab

ta seda privileegi kõigi teiste inimestega, mistõttu saab ta ise objektiks teiste inimeste maailmas. (Samas: 7) Sartre'i jaoks tekitab **Teise** maailmas objekt olemine inimeses konflikti ja võõritust, see on kogu olemise, vabaduse ja subjektsuse poole püüdlamise läbikukkumine. Beauvoir käsitleb seda läbikukkumist aga ambivalentseks, mistõttu on üldse eetika loomine võimalik. (Samas: 10) Läbikukkumine ise on fundamentaalne – sellel ei ole mingisugust välist mõtet või tähendust. Küll aga saab inimene ise oma läbikukkumisele tähenduse luua, mistõttu võib see ka õnnestumist tähendada. (Samas: 11)

Beauvoir kasutab mõisteid **transsendents** ja **immanents**. Teine, nagu ka inimene ise, on korruga immanentne (osa ümbritsevast maailmast) ja transsendentne, kuna tal on vaba valik oma olukorda ja suhet maailmaga muuta. Teise teadvuse tajumine ei tekita subjektsis täielikku võõritust, pigem on tegemist ebamäärase, mitmetahulise suhtega, mis võib tihti peale saada hoopis positiivse väljundi. (Daigle 2006: 123)

Beauvoiri-uurijad on välja toonud, et selle temaatikaga tegeles ta juba veel enne Sartre'i kuulsat teost ilmumist. (Daigle 2006: 121) Raamatus „Beauvoir and The Second Sex. Feminism, Race and the Origins of Existentialism“ avaldatud intervjuus ütles Beauvoir, et Teine ja Teise teadvus oli alati teema, millega tema tegeles ja mida ta Sartre'ile tutvustas (refereeritud Daigle 2006: 121 kaudu).

Essees „Pyrrhus et Cinéas“ otsib Beauvoir eksistentsi mõtet ja seob selle Teisega. Beauvoir ütleb, et eksistents on püüdlemine oma eesmärkide poole. Elu on projekt. Ja selle projekti käigus on inimene ainus, kes endale eesmärgid seada saab. Tähtis on Beauvoiri puhul see, et tema jaoks mõjutab Teiste vabadus inimese enese vabadust. (Daigle 2006: 125) Vabaks saamiseks on tarvis olla objekt Teise maailmas, kuna Beauvoiri arvates ei suudaks inimene üksi maailma absurdi taluda, tema projekt muutuks mõttetuks. Inimene vajab Teist, kes kinnitaks, et ta elu on mõttekas, kuid selleks, et Teine seda teha saaks, peab inimene võtma Teist kui vaba inimest. Keegi ei saa olla vaba, kui teised ei ole vabad. (Samas: 126)

Kui tulla tagasi „Ebamäärasuse eetika“ juurde, siis seal täiustab Beauvoir oma vabadusteooriat. Ta hoiatab selle eest, et absurdi ja ambivalentsust ei tohi omavahel segi ajada:

„Õelda, et elu on absurd, on eitada seda, et elule saab luua mõtet; kui aga öelda, et eksistents on ambivalentne, nendib see seda, et tähendus ei ole kunagi täpselt määratletud, see tuleb konstantselt kätte võita.“ (Beauvoir 1948: 129) Absurd küll paneb proovile igasuguse elu mõtte võimalikkuse, kuid inimene konstrueerib selle katsetuste ja läbikukkumiste kaudu. See teebki elu ambivalentseks.

Vabadus ja vägivald. Oma esimeses romaanis, 1943. aastal ilmunud teoses „Külaline“ („L'Invitée“) lahkab Beauvoir vabaduse ja Teise temaatikat, otsides vastust küsimusele, kas vabaduseiha võib inimese muuta vägivaldseks. Raamat algab Hegeli tsitaadiga „Iga südametunnistus otsib teise surma.“ Beauvoir ei kinnita Hegeli mõtet: teos küll lõppes mõrvaga, Françoise tappis Xavière'i, selleks et kehtestada oma vabadust, kuid ta ei sooritanud mõrva selleks, et just Teist oma elust eemaldada, vaid et kõrvaldada konkreetne inimene, teine, kes ähvardas teda ilma jätta veel ühest Teisest – oma armastatust Pierre'ist. Olukord on ambivalentne. (Bergoffen, Burke 2020)

Kui Sartre väitis, et inimene on alati täielikult vaba, siis Beauvoir näitab vabaduse mitmetahulisust, selle piiritletust erinevates olukordades. Vabadus vajab konteksti. Ilmselt sellest ideest sündis ka „Teine sugupool“ – teos, kus Beauvoir räägib naisest, inimesest, kellele ei ole ühiskonnas antud võimalust olla vaba.

2.4.2. Valikud ja emadus

„Teises sugupooles“ konkretiseerib Beauvoir Teise mõiste, väites, et ajaloo jooksul on naist kujutatud alati kui objekti, Teist. Mees on aga alati jäänud subjektseks, aga oma Teise, naise subjektiivsust ei tunnista. Naine on määratud olema immanentne, samas kui mees saab olla transtsendentne. (Beauvoir 1997: 15)

Toril Moi kirjutab, et Beauvoir polnud oma „Ebamäärasuse eetikaga“ rahul, tema meelest jäi teos liiga idealistlikuks, moraliseerivaks, eluväliseks. (Moi 1994: 148) „Teise sugupoole“ puhul aga õnnestus Beauvoiril leida oma teooriale kontekst. Ta arendab edasi oma ideid vabadusest ja Teisest, seekord neid tihedalt eluga sidudes.

Üheks eluliseks kategooriaks, mille kaudu Beauvoir oma ideesid analüüsib, on emaduse teema. Beauvoiri on selle tõttu tohutult kritiseeritud, kuna ta on emaduse suhtes üsna negatiivselt meelestatud. Christie McDonald toob artiklis „The Death of Maternity?“

Simone de Beauvoir's "A Very Easy Death" välja põhjused, miks Beauvoir emadust ründas, mida ta sellega saavutada tahtis ja kuidas emaduse kujutamine tema edasises loomingus muutus.

Beauvoir vastandab „Teises sugupooles“ loodust ja kultuuri. Loodus tuleb selleks ületada, et naine saaks olla täielikult vaba. Emainstinkti pole Beauvoiri sõnutsi olemas, naise surumine emarolli on tulenenud ühiskonna survest. Valikuvabadus on bioloogiast tähtsam, mistõttu peab olema vabal naisel õigus keelduda paljunemisest teiste loomisvormide, näiteks kirjutamise kasuks. (McDonald 2010: 56–57)

Kriitikuid on kõige enam häirinud see, et Beauvoiri sõnutsi peab naine mehesarnaseks muutuma, selleks et ta vabaks saaks. Kuid arvestada tuleb konteksti, kus Beauvoir oma teose kirjutas. Olukorras, kus naise ettemääratud saatuseks arvatakse olevat vaid laste sünnitamine, oli vaja naine vabastada. Nagu McDonald kirjutab, siis 1970–1980ndatel, teise laine feminismi kõrgajal otsustasidki paljud naised karjääri kasuks, lapsed saadi alles kolmekümnendates või ei saadud neid üldse. (McDonald 2010: 57)

Kuid Beauvoiri pilk emadusele muutus, kui ta kirjutas oma emast. 1964. aastal ilmus „Väga kerge surm“ – autobiograafiline lugu tema ema surmast. Beauvoiri eluloost on teada, et ta ema oli katoliku kasvatusena naine, kes püüdis seda kasvatust ka oma tütrele edasi anda. Kuid Beauvoirst sai hoopis emale vastuvõetamatute elukommetega ateist, mistõttu nende suhe polnud väga lähedane. (McDonald 2010: 58)

Ema pikk ja piinarikas suremine aga sunnib Beauvoiri pingutama, et elu jooksul tekkinud distants ületada, selleks et ema kaitsta valu ja ebameeldivuste eest, mida suremine põhjustab. (McDonald 2010: 59) „Teises sugupooles“ väitis Beauvoir, et ema ja tütre vahel mingisugust erilist armastust olla ei saa. Ema vaid projitseerib iseenda lapsele, nähes temas korrana nii iseenda teisikut kui ka objekti ja Teist. (Beauvoir 1997: 370–371) Tütre puhul on suhe eriti keeruline – ema näeb tütres ka naist, sugu, mida ta iseenda puhul jälestab. (Samas 1997: 378–379)

„Väga kerges surmas“ aga tõestatakse vastupidist. Kohe teose alguses kirjeldab Beauvoir üllatust, mis teda valdas, kui ta tundis sügavat kurbust ema surma pärast (vastukaaluks võib tuua siin näite Camus' „Võõrast“, kus peategelane isegi ei mäleta, kas ta ema suri

eile või täna). Teoses muutub tütar oma emale lapsevanemaks – ta peab tema eest hoolitsema ja teda kaitsma. Kuid hoolealune ei muutu tema jaoks täielikult objektiks, vaid ta tunnistab ka tema subjektiivsust. Seda tõestab teose keskne teema – arstid ei soovi Beauvoiri emale öelda, et ta sureb, Beauvoir aga siiski sooviks sellest emale rääkida, et ta teaks olla valmis, et tal oleks teadmise kaudu valik ja vabadus oma elu ise juhtida. (McDonald 2010: 62) Emadus ei sure, emaduse tähendus ei kao, see on muutuv, dünaamiline, ambivalentne.

Nagu näha, on Beauvoiri filosoofia keskne idee inimese suhe Teisega, selle suhte ambivalentsus ja tähendus inimese jaoks. Neid samu kategooriaid analüüsin töö järgmises osas, kus Beauvoiri ideede taustal tuleb vaatluse alla märgiline teos eesti nüüdisaegsest kirjandusest – Maarja Kangro „Klaaslaps“.

3. Analüüs

3.1. „Klaaslapse“ paigutamine

„Kui kirjanik kirjeldab sünnituse ilu ja valu, on kõik korras, kui ta aga räägib abordist, süüdistatakse teada, et ta püherdab ja näitab inimlikku olemist armetus valguses.“ (Beauvoir 1997: 345)

Maarja Kangro autobiograafiline romaan „Klaaslaps“ ilmus 2016. aasta lõpus. Teose peategelase lapsel, keda ta ootab, diagnoositakse akraania – lapsel pole koljuluid. Lugu räägib meditsiinilisel põhjusel tehtud abordist ning peategelase vaimsetest ja füüsilistest katsumustest sellega seoses. Inimliku olemise armetu valgus kistakse lugeja ees lahti, aga nagu arvustustest näha, autorit keegi selles ei süüdistanud. Loo tõsidus ja süngus sai teose trumbiks, mis lugejaid vapustas ja liigutas. See on kvaliteetne traagika, nagu ütleb raamatu tagakaanel Johanna Ross.

„Klaaslapse“ autobiograafilisus tekitas raskusi hoopis teose paigutamise. Eesti Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali 2016. aasta aastaauhinnale oli raamat nomineeritud proosa kategoorias. Proosateosena võib seda proovida ka lugeda.

„Ja kohe hakkab tekkima mingi kognitiivne grotesk või käsitletamatus, mis tuleneb sellest, et seda raamatut ei ole võimalik võtta ainult kirjandusena, ikka see päriselu ka [---].“ (Tammjärv 2017)

Ainult proosana teost lugeda tõenäoliselt siiski ei õnnestu või siis pole see tõesti lausa võimalik, nagu Maia Tammjärv oma arvustuses ütles. Kangro on loo esitanud päevikuvormis – enamik peatükke on täpselt dateeritud. Olenevalt sellest, mil määral on lugeja teoses toimunuga kokku puutunud, avastab ta ka näiteks, et teab neid inimesi ja kohti, kellest-millest räägitakse. Kui ei tea, siis guugeldab. Sündmused juhtuvad lähiminevikus, põhiliselt siinsamas Eestis. Lisaks kirjeldab autor ka reisiva ja välisriikides kontakte loova kirjandusnimese maailma ning 2014. aastal Ukrainas toimunud sündmusi.

Eksistentsialistlikud mõtisklused saavad teoses justkui ühendavaks lüliks elu ja kirjanduse vahel. Teemad nagu elu, surm, inimkogemus, individuaalsus, valikud ja

vabadus on romaanis „Klaaslaps“ kesksel kohal. Sõnavara, mida autor kasutab, on kohati lausa teoreetilist filosoofilist teksti meenutav. Kangro on kasutanud kirjandusteost samamoodi nagu eksistentsialistid seda tegid – kohana, kus oma filosoofilisi ideid esitada.

3.1.1. „Klaaslaps“ kui eksistentsialistlik teos

Ka kõik kolm Ihab Hassani välja toodud eksistentsiaalse teose tunnust on „Klaaslapses“ olemas. Esimestel lehekülgedel juhatab kirjanik lugeja maailma, kus valitsevad üksindus, lootusetus, äng ja eraldatus, maailma, kuhu pole jäänud midagi peale traagika.

„Sel hetkel tundus mulle – kahtlemata ebaõiglaselt –, et tema ei ole ikkagi päris põrgus, aga mina olen. Temal olid silmad märjad. Aga mina olin nii sügaval põrgus või perses, kus ei nuteta. Siin on kõik juba kõrbenud, ja sel kõrbemisel oli tagasiulatuv jõud. Põrgust ehk persest vaadates osutuvad mineviku lootused, kirjed ja armsused algusest peale naeruväärseks rämpsuks, jaburuseks, mida ei oleks tohtinud tõsiselt võtta.“ (Kangro 2016: 12–13, edaspidi on teosele viidatud vaid leheküljenumbritega)

Suur osa teose tegevusest toimub haiglas, millest saab eriliselt eksistentsialistlikku ängi rõhutav koht. Kirjanik on pannud suurt rõhku haiglaruumide, meditsiiniliste protseduuride, meditsiinitöötajate ning teiste patsientide täpsele kirjeldamisele.

Hassan tõi välja, et eksistentsialistlikus teoses on kangelane või siis antikangelane see, kes absurdses maailmas identiteeti ja vabadust otsib. „Klaaslapses“ täidab eksistentsialistliku kangelase funktsiooni autodiegeetiline jutustaja, raamatu peategelane. Kõiki teisi teoses kujutatud inimesi on markeeritud vaid mõne konkreetse situatsioonis esiletuleva iseloomujoone kaudu. Lugejale jääb mulje, et ta on aktiivselt jutustaja peas, saab jälgida tema mõtteid ja tundeid, olla pealtvaatajaks tegelase järjest suuremale võõrandumisele maailmast.

Võõrandumist kogeb peategelane pärast lapse akraaniadiagnoosist teadasaamist. Sellest hetkest hakkavad talle tavalised asjad ebameeldivad ja võõrad tunduma. Eriti kõnekalt väljendub see suhtes toiduga.

„Taipasin, et ei taha midagi. Olin eluaeg suure söömaga olnud ja vaatasin nüüd kartulisalatit ja praemuna-röstbiifi võileibu nagu kobrutavat, käärivat jälkust. Loomsed valgud – see oli sama hea kui iseenda sisikonda järada, pealegi polnud see enam elus

värske veri, vaid kude, mis on teel pahaksmineku poole. Kuulekad, pimedad, lootvad inimesed sõid oma muna, sinki, juustu. Majoneesi – mihuke hale räpp ja häving.“ (lk 23)

Ka mitmes hilisemas stseenis tekitab just loomne toit temas ebameeldivust ja lõpuks tunneb peategelane, mõeldes sellest, kuidas lootevesi tema lapse aju minema uhub, justkui teda ennast praetaks pannil nagu liha. (lk 30)

Maailmast võõrandumine viib peategelase käitumisviisideni, mis võivad lugeja jaoks tunduda meeletustena. Loo progresseerudes saab lugeja teada, et võõrandumine sai tegelikult peategelase jaoks alguse juba varem – eelmise lapsesaamiskatse ajal, mis lõppes emakavälise rasedusega. Tookord viibis ta Ukrainas, kus parasjagu käisid tänavavõitlused separatistide ja euroopameelsete vahel. Peategelane tundis „happelist kahetsust“ (lk 73), et ta otse verevalamise keskel olla ei saanud. Hiljem lendas ta, siis juba emakavälisest rasedusest teades ja arstide soovitusi eirates, Itaaliasse, kus sattus valude tõttu haiglasse.

„Jaa, ma teadsin, et munajuha rebenemine võib lõppeda surmaga. Donbassis oleks olnud uhkem otsa saada, aga ega lõpuks vahet ei olnud. Ei jõua oma elu narratiivi disainida, igäiks ei jõua.“ (lk 91)

Irooniline katarsis, nagu Hassan seda nimetas, saabub stseenis, kus akraaniadiagnoosiga last ei anta vastu peategelase tahtmist pärast aborti ja lahkamist tema kätte, vaid hävitatakse koos bioloogiliste jäätmetega. Kui kogu teose vältel on peategelane suhelnud lapsega kui autonoomse Teisega, otsinud kogu sellele kogemusele tähendust, siis sellel hetkel on ilma peategelast kaasamata otsustatud, et loode on mitteinimene. Kogu läbielatud kriis ja selle jooksul tekkinud mõtisklused lähevad pealtnäha tühja. Maailmal ja sündmustel pole enam tähendust, absurd võtab võimust.

Kangro eksistentsialism on Beauvoiri omale lähedane seetõttu, kuidas ta absurdi käsitleb ja kuidas just emadus on muutunud eksistentsiaalseks kogemuseks. Seda kõike analüüsin järgnevas arutluses.

3.2. Emaduse eksistentsiaalne mõõde

„Klaaslapses“ on emadus kogu teosest õhkava eksistentsiaalsuse läte. Sealjuures on raamatus vahendatud sündmused esmapilgul lausa anti-beauvoirilikud. Beauvoir kuulutab „Teises sugupooleks“ emaduse immanentseks, naisele ühiskonna poolt määratud saatuseks. (Beauvoir 2009: 455) „Klaaslapses“ on aga on peategelane äratuntavalt vabanenud, mõtlev naine, kelle jaoks lapse saamine on projekt, transtsendentsi ülim väljendus. Ta proovib meditsiini abil ületada isegi bioloogilist tööka, et tal pole „loomulikul“ teel võimalik last saada.

Projekt aga kukub läbi. Täiesti lõplikult, pöördumatult. „[---] see oli ka viimane kord, kus Haigekassa mu IVF-i katset toetas.“ (lk 113) Läbikukkumine tekitab temas ängi, millest saab alguse loo eksistentsiaalne mõõde.

„Mulle näis, et minu ja maailma suhetest hakkab kaduma sidusus, ja ma ei osanud muud teha kui rääkida, riputada oma jube uudis Facebooki üles. [---] Ometi ei olnud ma teadaannet välja pannud kaastunde saamiseks. [---] See oli viis maailmaga adekvaatset suhet hoida. Kui üldse veel, siis niimoodi. Kui ma ei näitaks, kus ma asun, kui ma vanamoodi edasi läheksin, laguneks kõik veel kiiremini laiali.“ (lk 49)

Seesugune situatsioon, kus projekt on läbi kukkunud ja adekvaatne suhe maailma ja peategelase vahel ähvardab ära kaduda, paneb ta mõtisklema mitmete eksistentsiaalsete kategooriate üle.

3.2.1. Milleks paljunemine?

„Miks järglased? Nad lihtsalt tulevad, vastatakse. Ja siis nad on.“ (lk 55) Kui emadus muutub eksistentsiaalseks kogemuseks, siis enam vastusest „nad lihtsalt tulevad“ ei piisa. Eksistentsiaalseks muutub see kogemus kohe, kui emaduse ambivalentsile ausalt silma vaadata. Beauvoir kirjeldab „Teises sugupooles“ rasedusega kaasnevat ambivalentsust niimoodi:

„Kuid rasedus on eelkõige naise sisimas aset leidev draama. Naine tajub seda ühtaegu rikastava ja sandistavana. Loode on üks osa ta kehast ja keha kurnav parasiit, naine omab loodet ja loode naist, loode kätkeb endas kogu tulevikku ja seda kandes tunneb naine end avarana kui ilmamaa: seesama rikkus aga nullib ta, naine näib endale mitte miskina. Uus

elu on valmis end ilmutama ja oma olemasolu õigustama, naine on seeütle uhke, ent samas tunneb ta end mängukannina hämarate jõudude käes, mis teda sinna-tänna pillutavad. Raseda naise juures on iseäralik see, et hetkel, mil tema keha transtsendeerub, tajub naine seda immanentsena: keha kägardub iseendasse iivelduses ja halvas enesetundes; keha lakkab eksisteerimast üksnes iseenda tarvis ja muutub ühtlasi kogukamaks kui kunagi varem.“ (Beauvoir 1997: 357–358)

Kuna vaba subjekt püüdleb alati transtsendentsi poole, siis peaks emadus olema tema jaoks eemaletõukav, sest selles sisaldub immanentne komponent. Kuid vaba inimene tunnistab endale ka olemise paratamatut immanentset osa. Beauvoiri tõdeb: „Tegelikult on iga inimolu alati transtsendents ja immanents üheaegselt [---].“ (Beauvoir 1997: 286)

Kui naine otsustab siiski lapse saada, miks ta seda siis teeb? „Klaaslapses“ pakub jutustaja lausa loetelu vormis väga mitmeid vastuseid sellele küsimusele. Lehekülgedelt 53–55 leiab seesuguse nimekirja:

- bioloogiline funktsioon – inimese identiteet on sigija oma
- kestmise-lugu – järglane tähendab võitlust iseenda hävinguga
- lootus, et äkki järgmine põlvkond elab natuke paremini
- oma-lugu – „Siin on mängus liigutav oma-kasu. Liigutav võimuiha, ah!“ (lk 55)
- imitatsiooni-eetika – „Küllap on eetiline olla samasugune rabistaja nagu eelnevad sugupõlvad ja sigida. Lihtsalt, mõtlemata.“ (lk 55)
- „Kui sa elu armastad, pead selle edasi andma.“ (lk 55) – pateetiline, ilus, südantsoojendav põhjus

Need põhjused on kõik üsna individualistlikud või inimest immanentsi suruvad. Peategelane ei anna lugejale teada, kas mõni neist põhjustest on ka tema lapsesoovi taga. „Teises sugupooles“ rõhutab Beauvoir eriti just emaduse seda aspekti, mida Kangro on nimetanud „oma-looks“. Naise lapsesoovi taga on emadusega seonduv autoriteet, laps saab emale objektiks, kelle üle tal on võim. (Beauvoir 1997: 355)

Mulle tundub, et „Klaaslapse“ peategelane siiski ei juhindu ühestki ülaltoodud põhjustest. Ta toob need välja, illustreerimaks beauvoirilikku ideed, et igaüks loob oma elule ja elus tehtud valikutele mõtte ise. Mis just peategelase jaoks lapsesaamise mõte on, seda otsesõnu teosest välja lugeda ei ole võimalik. Kuid viisist, kuidas ta kogu raamatu vältel

oma lapsega suhtleb, võib arvata, et põhjus võib olla eksistentsialistlik – peategelane soovib anda elu uuele autonoomsele inimesele, subjektsele Teisele.

3.2.2. Laps kui subjekt

„Sest tegelikult ei loo naine last: laps moodustub tema sisemuses ise, naise liha sigitab kõigest liha: ta ei ole suuteline rajama eksistentsi, mis peab end seepärast ise kehtestama.“
(Beauvoir 1997: 359)

Beauvoir kritiseerib selle lausega naise võimuiha oma lapse üle ja loob täieliku eraldatuse naise ja lapse isiksuste vahele. Ta räägib naistest, kes soovivad pidevalt lapsi saada, kuna näevad lapsesaamises viisi transtsendeeruda, oma objektiks olemise saatusest pääseda.

„Ta ei ole enam subjektile allutatud objekt ega subjekt, keda ängistab tema vabadus. Ta on ambivalentne reaalsus: elu.“ (Beauvoir 2009: 552)

Naine tunneb, et saab lapse kaudu tagasi kontrolli oma keha üle, kuna tema keha kuulub lapsele, keda ta omab. Selle juures ei tunnista ta aga, et esialgu on lapse isiksus vaid imaginaarne ja samas hetkest, mil laps sünnib, on ta iseseisev vaba eksistents, mis peab end ise kehtestama. Naine ei saa last omada. (Samas: 552–553)

Beauvoiri käsitlese kohaselt ei saaks loodet üldse subjektisena võtta, kuna tema isiksust saab ainult ette kujutada. Naine võib ainult langeda elu müstifikatsiooni ohvriks. Ta kujutab ette, milline tema laps võiks olla, aga ei suuda seda kujutlust kontrollida. Ühest küljest soovib ta, et tema lapsest saaks vaba teadvus, aga kardab samas, et temast võib saada elu ja keha immanentsi ohver. (Beauvoir 2009: 553)

Ka „Klaaslapse“ peategelane elab tagasivaatavalt selle olukorra läbi, kui ta kujutab ette, milline tema laps oleks võinud olla. Aga tema seisukorra puhul on eriline see, et ta teab, et laps on surmale määratud, ilma ühegi lootuseta teadvustatud elule. Ta aga tahab lapsele anda elu ja mõistab, et saab seda anda ainult iseendas, luua mitteolemisest, eimiskist olemist läbi enese teadvuse. Ta annab lapsele maksimumi, mida ta anda saab – kasvõi kujutluses saab lapsest raamatu lõpus subjektne isik.

„Huvitav, ta oli juba nii lähedal. Ta oli juba olemas.“ (lk 184)

Peategelane jõuab lapses subjektse tunnistamiseni pärast pikki eksistentsiaalseid arutelusid. Ta soovib enne aru saada, mis see elu üldse on, mis hetkest see hakkab ning mida see tähendab.

3.2.3. Elu olemus ja väärtus

Beauvoiri elukäsitlus lähtub „Ambivalentsuse eetikas“ Sartre'i mõttest, et inimene on eelkõige teadvus (Moi 1994: 149) „Klaaslapse“ peategelane uurib ka teistsuguseid käsitlusi. Ta leiab internetist kristliku lehekülje, kus inimesed räägivad oma kogemustest akraaniadiagnoosiga lapsega. Leheküljel on lugu vanematest, kes otsustasid oma lapse siiski sünnitada ja tundusid oma valiku üle õnnelikud olevat. Nad väitsid, et nende laps olevat mõnikord isegi naeratanud.

„Kas see pole juba midagi? Nagu ikka ei ole? Või on? Millistest neutraalsetest mehhanismidest peab asi läbi käima, et see oleks *see*?“ (lk 41)

Peategelane leiab end olukorrast, kus ta ei tea täielikku tõde selle kohta, mis hetkest elu on teise inimese jaoks väärt. Küll aga hakkab ta mõtlema, mis tema jaoks elust elu teeb. Ta ei heida kristlikele vanematele midagi ette, aga saab aru, et tema enda jaoks on kristlik elukultus liiga objektistav ja see ei arvesta asjaoluga, et elu peaks olema ka inimlik.

„Kui inimene otsustab sünnitada olendi, keda ta peab jumala kingituseks ja kes ei tunne valu, kuna lootevesi on ta aju ära uhtunud, siis mida saab talle ette heita. Tal on laps nagu toataim.“ (lk 44)

Selle järelduse juures hakkab ta mõtlema, et mis üldse on inimlik, väärt olemine ja kuidas inimene üldse saab seda teise eest otsustada, kui ta kunagi ei suuda end täielikult teise olukorda panna.

„Elu absoluutne väärtuslikkus *versus* elu kvaliteetsus. Kui selline laps peaks pärast sündi lakkamatult füüsilisi kannatusi taluma, oleks lihtsam üheselt öelda: tema elushoidmine ainult selleks, et kellegi jumala- või pühadusekujutlust soojendada, on julm. Aga kui laps on lihtsalt tundetu ja teadvusetu, vegeteeriv eluskude? Olgu, eluskude, mis aeg-ajalt reageerib, seedib, haigestub, higistab. Ah, aga kust me teame, kas just selline eluskude mitte ei naudi oma olemist? Kust me teame öelda, et amööb-olemine ei ole hea olemine? Ei ütle me nõnda, eks ole – et amööb olla tähendab *par definitionem* halba olemist! Aga

kui inimene, inimkehaga olend sünnib amööbi vaimukapatsiteediga, on see meie meelest halb olemine. Nii me eeldame: ta oleks võinud olla enamat, ja ta ei ole seda, ja see on halb.“ (lk 43)

Peategelane jõuabki järeltulele, et inimene ei saa teise olemise kvaliteeti adekvaatselt hinnata. Aga ta toob ka välja, et inimesed eeldavad inimeseks olemiselt potentsiaali olla rohkem, teisisõnu potentsiaali transtsendeeruda. Selle põhjal, küll kõhklevalt, aga siiski esitab peategelane määratluse, mis teeb tema jaoks elu väärtuslikuks. See on austus teise olendi suhtes, tema subjektsuse ja väärtuse tunnistamine.

„Mul oli mingi kujutus respektist teise olendi suhtes. Respekt tähendas, et teine olend pidi saama võimaluse olla kvalifitseeritud elu, *bios*, mitte lihtsalt elusolemine, *zoe*. Mõnel inimesel on ettekujutus respektist teistsugune. Ja respekt, teadagi, oli ohtlik mõiste.“ (lk 44)

Kvalifitseeritud elu aga nõuab oma teadvust ja niiviisi jõuab ta lõpuks samale arusaamale, millest lähtuvad ka Sartre ja Beauvoir.

Hetkeks arutles peategelane ka selle üle, mis saaks siis, kui mitte üldse võtta selle haigusega loodet isikuna, vaid vaadata teda täiesti elutu objektina. Ta tõi välja, et mõningate inimeste arvates võiks seesugused lapsed sünnitada organidoonoriteks, kuna väikelaste organitest on meditsiinis tihti puudus. (lk 46) Kuid jällegi tundus peategelasele objektistamine täiesti vale. Tema laps pidi olema subjektne isik, vähemasti niipalju, kui olukord seda võimaldas.

3.2.4. Subjektist objektiks

„Klaaslapse“ arutlustest leiab aga mõttemängu, kus peategelane tahaks hoopis ise olla objekt.

„Täielikus privileegipimeduses oli mulle tundunud, et oleks tore objektistuda, ollagi üleni kellegi teise teenistuses. [---] Ma mõtlesin, mis tunne – kas vabastav? – oleks saada mõneks ajaks orgaaniliseks vabrikuks, lihatükiks, känkkraks. [---] See tundus mulle – vahel – eksootiliselt ahvatlev, kuidas vanemad oma aja ja ruumi väikese olendiga täitsid, oma tühjusetaju tema alla ära peitsid. Kas pole ahvatlev, ennast iseendast lahtisaamise kaudu realiseerida? Valikuvastutus hajub, sa lihtsalt *pead*.“ (lk 56)

Kohe seejärel laidab ta aga selle mõtte maha ja tunnistab, et on harjunud olema niivõrd subjektne, et saabki objektiks olemist eksootikana võtta. (lk 56)

Beauvoiri „Teise sugupoole“ kontekstis täidab naine emaks saades oma „bioloogilise kohustuse“, mida ühiskond talt ootab. (Beauvoir 1997: 344) Ka laste kasvatamine jääb tema kanda, mis tähendab paratamatult Hegeli mõtte „Laste sünd on vanemate surm“ täitumist, naise immanentseks objektiks muutumist. (Samas: 360)

„Klaaslapse“ peategelase jaoks ei paista ühiskonna ootus eriliselt suurt tähtsust omavat. Lapse saamine on tema enda vaba valik. Ta tunnistab, et inimene esmajoones siiski ei soovi olla objekt, milleks lapsesaamine teda sunnib.

„Vaimselt alakoormuslik, emotsionaalselt ja füüsiliselt kurnav tegevus. Laastav igavus, kordus, kordus, kordus. Milline naine ei eelistaks Platoni või ajalehe lugemist imiku jauru vaigistamisele? Ühiskonna traditsiooni nui peab olema päris kõvasti talle pähe lajatanud, kui ta väidab, et eelistab jauru. Siiralt ütleb mõni mõtlematuke seda võib-olla enne, kui jaur tegelikult käes on.“ (lk 57)

Kuid ometi on ta otsustanud lapse saada ja selle kaudu jõuab ta beauvoiriliku ambivalentsuseni. Beauvoir ütleb „Ambivalenttsuse eetikas“, et inimese eksistents ei saa olla piiratud vaid iseendaga, see on otseselt sõltuv teiste eksistentsist. Selline sõltuvus on aga inimesele hirmutav. (Beauvoir 1948: 67) Kangro nimetab seda sama olukorda oma teoses „ligimese-paradoksiks“.

„Laps kehastas ligimese-paradoksi, nagu ma seda nimetasin, kuubis. Neljandas astmes jne. Ligimese-paradoks oli see, et inimene ei saa ilma ligimeseta elada, tema tegudel pole ligimeseta tähendust, ja ometi tüütab ligimene ta painavalt ära, ka koos ligimesega ei saa ta elada. Aeg-ajalt, sageli.“ (lk 56–57)

Selle ambivalenttsuse tunnistamine ongi tee vabaduseni. Vabaduseni, mida saab saavutada ainult siis, kui ka teised on vabad.

3.2.5. Vabadus Teise kaudu

Peategelane soovib terve loo vältel kehtestada iseend kui vaba subjekti. Tal õnnestub see, kuna ta tunnistab ka last isikuna ja soovib võidelda tema vabaduse eest, näidata tema elu vastu austust, mis ei objektista.

Vaba inimene peab aga tegema valikuid. Teoses peab peategelane valiku langetama ka oma lapse eest. Valiku, kas sellises olukorras elada või surra. Või pigem isegi, kuidas ja kellena surra, elulootust polnud lapsel niikuinii.

Peategelane otsustas, et lapse enda huvides pole mõtet teda sünnitada. Kuid austuse avaldamiseks ja lapse subjektsuse tunnistamiseks soovis ta, et last ei põletataks mitteisikuna biojäätmete hulgas ära, vaid et laps saaks maha maetud.

Peategelase soovi ei arvestatud, laps, kellest sai sunnitud mitteisik, põletati siiski, muuseas, ilma pikemalt mõtlemata.

Tibuke, minu väike neiu, kes ei vaadanud mind etteheitva näoga. Minu väike ilus mitteisik. Nüüd oli ta ära põletatud, koos amputeeritud jäsemete ja eemaldatud kudede-
(lk 205)

Peategelane küll saavutas loo jooksul vabaduse iseeneses, aga väljaspoolt seda miski ei kinnitanud. Valitsevaks sai olemise absurdus. Projekt oli läbi, lootused jooksid tühja, tähendusi enam ei olnud. Ta kuulutas kogu maailma untsuläinuks.

„Maailm kui nurjumine – see tundub kõige viisakam teodiike. Eksistents kui lõputu unts-olemise talumine, unts-jumala loominguna; unts-jumalale ja tema unts-emanatsioonile, unts-elule kaasa tundes.“ (lk 181)

Kuid läbikukkumine on Beauvoiri filosoofias miski, mis üldse avab tee olemise tähenduste, elu mõtte juurde. Ilma läbikukkumiseta ei saaks olla mingisuguseid väärtusi, täiuslikult olendilt, keda on läbi aegade Jumalana kujutatud, ei nõua keegi eetikat. (Beauvoir 1948: 10)

„Klaaslapsel“ kui autobiograafilisel romaanil on võimalus luua tähendusi ka väljaspool oma loo konteksti. Peategelane ei ütle raamatu lõpus, kas ta leidis elu mõtte või läbielatule mingi tähenduse. Aga seda tähendust saab tuletada, kui arvestada, et raamat kuulub lisaks

kirjandusele ka elu sfääri. Teose ilmumisest, selle loo rääkimisest lugejatele saab ise märgiline sündmus loos eneses. See näitab, mida kõike kirjandus teha võib.

3.3. Mida siis kirjandus teha võib?

„Klaaslapses“ avalduvad Simone de Beauvoiri ideed mitmel tasandil. Esiti muidugi filosoofias, nagu eespool näitasin. Aga veel suuremalt ehk isegi viisis, kuidas mõlemad autorid kirjandust kasutavad. Beauvoiri jaoks oli tähtis, et tõde elu kohta oleks konkreetses kontekstis, mistõttu paljud tema teosed on suuremal või vähemal määral autobiograafilised. „Klaaslapse“ autobiograafilisus kannab samasugust eesmärki. Kangro ja Beauvoiri tõed pole lihtsad ega lõplikud, vaid mitmekihilised, ambivalentset. Neile tuleb otsa vaadata, lihtsustamata, ilustamata. Tuleb rääkida elust, surmast, kurbusest, ängist. Tuleb rääkida ka naiste kogemustest. Kirjandusest saab filosoofia ja filosoofiast kirjandus.

Mida „Klaaslaps“ siis lõpuks elu kohta ütleb? Kas tõde saab lugejale avaldatud? Mulle tundub, et saab. See tõde on valus ja suur ja raske. Elame maailmas, kus vahel ei olegi positiivset programmi, helgust ega tulevikku. Vahel ei saa edasi minna. Inimene on siin ilmas, tahab olla vaba, tahab ellu viia oma projekte, aga liigagi lihtsalt võib asjale tulla pöördumatu lõpp. Kuid läbikukkumine ei pea olema mõttetut või kasutu. Beauvoir tõlgendab „Ambivalenttsuse eetikas“ läbikukkumise kaudu Sartre'i mõtet, et olemise puuduse loob inimene iseendas seetõttu, et kusagil võib olla olemine. Kuna inimene saab olemise puudust luua, endale valida, on olemise mõte, läbikukkumise mõte temas eneses. (Beauvoir 1948: 12–13)

„Klaaslaps“ pole ainult lugu traagilise sündmuse kogemisest, vaid ka sellest rääkimisest. Mulle tundub, et just see rääkimine, kirjutamine loob läbielatule suurema mõtte. Ja ehk on ka kirjaniku seesugune aus suhtlemine Teisega, oma lugejaga, miski, mis annab neile mõlemale vabaduse.

Kokkuvõte

Maarja Kangro autobiograafilisest romaanist „Klaaslaps“ võib leida mitmeid Simone de Beauvoiri eksistentsialistlike ideid. Beauvoir käsitles elu kui projekti, mille käigus inimene vabaduse poole püüeldes endale eesmärged seab. Sealjuures tuleb inimesel tunnistada elu fundamentaalset ambivalentsust – kuna on olemas ka teised inimesed, on inimene maailmas korraga subjekt ja objekt, mistõttu ei õnnestu tal täielikku vabadust, täielikku transsendentsi kunagi saavutada. Kuigi vabaduse poole püüdlemine kukub alati läbi, on inimesel iseendas siiski võimalus läbikukkumisele ja kogu elule mõtte leida.

„Klaaslapse“ peategelane soovis saada last, kuid tema projekt ei õnnestunud. Läbikukkumine aga muutis tema kogemuse eksistentsiaalseks ning pani teda tõe ja tähendust otsima. Ta uuris teiste inimeste kogemuste kaudu põhjusi, miks lapsi saadakse, elu olemust ja väärtust ning lapsesaamise mõju inimese subjektsusele. Teiste kogemusest peategelane tuge ei saanud – tundub, et need olid tema jaoks liiga last või iseend objektistavad, immanentsi suruvad. Ta kehtestas oma tõe ja soovis, hoolimata sellest, et tema laps oli akraaniadiagnoosi tõttu surmale määratud, last subjektsuse isikuna tunnistada.

Nii peategelane kui tema laps saavutasid seetõttu sisemise vabaduse, aga väljastpoolt seda miski ei kinnitanud. Absurd näis võitu saavad. Kuid teose autobiograafilisus annab loole veel ühe mõõtme – asjaolust, et autor selle loo üles kirjutas ja raamatuna avaldas, saab tähenduslik sündmus loo sees. See tõik võib läbikukkumisele mõtte anda.

Maarja Kangro kasutab kirjandusteost samamoodi nagu eksistentsialistid – filosoofiliste küsimuste üle arutlemiseks. Kuid eriti lähendab teda Beauvoiri eksistentsialismile nii ühine arusaam filosoofilistest küsimustest kui ka kirjanduse, eriti autobiograafilise kirjanduse funktsioonist lugejatele konkreetsetes situatsioonides maailma tõesid näidata.

Kirjandus

Beauvoir, Simone de 1997. Teine sugupool. Tlk Mare Mauer ja Anu Tõnnov. Vagabund.

Beauvoir, Simone de 2009. The Second Sex. New York: Vintage Books.

Beauvoir, Simone de 1988. The Prime of Life. Trans. Peter Green. Hamondsworth: Penguin.

Beauvoir, Simone de 1987. Force of Circumstance. Trans. Richard Howard. Hamondsworth: Penguin.

Beauvoir, Simone de 1948. The Ethics of Ambiguity. Trans. Bernard Frechtman. Kensington: New York.

Bergoffen, Debra, Megan Burke 2020. Simone de Beauvoir. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Ed. Edward N. Zalta. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/beauvoir/>. Vaadatud 20.02.2020.

Crowell, Steven 2017. Existentialism. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Ed. Edward N. Zalta <https://plato.stanford.edu/archives/win2017/entries/existentialism/>. Vaadatud 25.03.2020.

Daigle, Christine 2006. The Ambiguous Ethics of Beauvoir. – Existentialist Thinkers and Ethics. Ed. C. Daigle. London: McGill-Queen's University Press.

Hassan, Ihab 1962. The Existential Novel. – The Massachusetts Review Vol. 3, No. 4, 795–797.

Kangro, Maarja 2016. Klaaslaps. Tallinn: Nähtamatu Ahv.

Moi, Toril 1994. Simone de Beauvoir: The Making of an Intellectual Woman. Oxford, UK; Cambridge, USA: Blackwell.

Moi, Toril 2009. What Can Literature Do? Simone de Beauvoir as a Literary Theorist. – PMLA Vol. 124, No. 1, 189–198.

McDonald, Christie 2010. The Death of Maternity? Simone De Beauvoir's A Very Easy Death. – French Politics Culture & Society Vol. 28 No. 2, 56–65.

Rowbotham, Sheila 2009. Foreword. – Simone de Beauvoir. The Second Sex. New York: Vintage Books.

Suleiman, Susan Rubin 1989. Simone De Beauvoir and the Writing Self. – L'Esprit Créateur Vol. 29 No. 4, 42–51.

Tammjärv, Maia 2017. Arvustus: Maarja Kangro „Klaaslaps”. – Mürileht, 31. märts. <https://www.muurileht.ee/arvustus-maarja-kangro-klaaslaps/>. Vaadatud 12.05.2020.

The Bloomsbury 2011 = The Bloomsbury Companion to Existentialism 2011. Eds. Felicity Joseph, Jack Reynolds, Ashley Woodward. London [etc.]: Bloomsbury.

Wenzel, Helene Vivienne 1986. Interview with Simone de Beauvoir. – Yale French Studies, No. 72: Simone de Beauvoir: Witness to a Century, 5–32.

Maarja Kangro's *Klaaslaps* in Simone de Beauvoir's Existentialist Perspective

Summary

Many Simone de Beauvoir's existentialist ideas can be found in Maarja Kangro's autobiographical novel *Klaaslaps*. Simone de Beauvoir thought of life as a project, where human beings set their goals in order to grasp freedom. One needs to admit the fundamental ambiguity of existence – as other people also exist, an individual is always a subject and an object at the same time. Thus, complete freedom, full transcendence can never be achieved. Although grasping for freedom always fails, one can create an inner meaning for this failure.

The main character of *Klaaslaps* wanted to have a baby, but her project did not succeed. However, this failure became existential and made her seek meanings and truth. Through other people's experiences she examined the reasons for having children, the meaning and value of life and how having a child affects woman's subjectivity. The experiences of other people did not seem to help her – she thought of them as too objectifying. Regardless of the certain death of her child, who had been diagnosed with acrania (a condition where a fetus does not develop skull bones), she established her own truth and wanted to recognise her child as a subject.

Because of it both the main character and her baby achieved inner freedom, but it had no external justification. The experience seemed to be meaningless. But „Klaaslaps“ is an autobiographical novel and it can have meanings outside of the story itself – the very act of writing and publishing this book becomes an event in the context of the story. This act itself can create a meaning to the experience.

Maarja Kangro uses literature as existentialists do – a piece of literary work becomes a place where philosophical topics can be written through. Her existentialism is close to that of Simone de Beauvoir in terms of approach to philosophical questions and use of autobiographical writing to show the truths to readers in a very specific context.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Hebo Rahman,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Maarja Kangro „Klaaslaps“ Simone de Beauvoiri eksistentsialistliku filosoofia taustal“, mille juhendaja on Leena Kurvet-Käosaar, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Hebo Rahman

29.05.2020